



לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת צו, תשע"ו
מספר 1163בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

חַנּוּנֵי הָאֵל-לְיָלֵי עֲנָה / אֲשֶׁתְחֹה אֲרָצָה אֲפִים

אפרים חזן

קרובן השלמים מתואר בין הקרבנות שפרשתנו עוסקת בהם. סוג מיוחד של קרבן זה הוא קרבן תודה, ופירש רש"י על הכתוב "אם על תודה יקריבנו" (ויק' ז:יב):

אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו, כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורים וחולה שנתרפא, שהם צריכין להודות, שכתוב בהן (תה' קז:כא-כב): "יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה".

חז"ל הורונו: "ארבעה חייבים להודות: יורדי הים והולכי מדברות, מי שהי חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא" (בבלי ברכות נד ע"ב). הזוהר (חלק א, קעג ע"ב) אף מדגיש את מחויבות בעל הנס בעצמו להודות, ובעלי כישרון השירה אף כתבו שירי תודה מיוחדים על הצלתם. בצד התודות וההודיות בשירי המלחמה שלו, כתב שמואל הנגיד שני שירים ארוכים,¹ ובהם הודיה על רפואתו. הכתובת לשיר הראשון מציינת: וחזר, יוקירהו הא-ל, מאותה מלחמה כמנצח שהשיג את משאלתו ומשאת נפשו, ויסרהו הא-ל בעת הגיעו אל הבירה במחלות שונות וקשות... אחר רפאהו הא-ל מהן לאחר היאוש ובאו אחרי אותם האסונות ישועה ומנוחת הנפש ואמר.

הכתובת לשיר השני היא: "ואמר עוד יוקירהו הא-ל, מתאר הצרות ההן ומשבח הא-ל יתעלה על אשר שמר וגונן, והחלים ורפא". השיר השני משתבח בכך כי דברי התודה יופצו לכלל קהילות ישראל, וכי לא די בתודה ובהודיה בשבעים בתי השיר. על כן הדובר מתחייב להשלים הודאותיו בתפילותיו: "אמלא מחסורם בתחנונות ורנות בערב יום ובוקר וצהרים", כלשון ברכת ההודאה בתפילת העמידה.

בצפון אפריקה נעשו שירי ההודיה הללו סוגה לעצמם.² אלה הם שירי תודה שצורפו לברכת הגומל או נאמרו במהלך סעודת הודיה. בין השירים האלה מצויים שירים אישיים הקשורים לתולדותיו של המחבר, אך רבים מהם נכתבו למען אחרים אף כי הם מדברים בגוף ראשון.

שבע מאות שנה אחרי הנגיד חי בג'רבה ר' אהרן פרץ, שהיה מגדולי רבני ג'רבה ודייניה במאה הי"ח, והיה גם איש הלכה ותלמיד חכם מובהק (נפטר: תקכ"ו-1766). תורתו ויצירותיו הגיעו לידינו בספרו "בגדי אהרן", שנדפס על ידי בנו חזקיה (ליוורנו תקס"ו). דמותו של רבי אהרן וסמכותו ההלכתית היו מכריעות כל כך, עד שרקמו סביבו מעין "אגדת ארבעת השבויים". אגדה זו מספרת על ארבעה תלמידי חכמים גדולים בתורה שנשבו ונפדו על ידי קהילות ישראל באגן הים התיכון, ובסופו של דבר ייסדו מסגרות ללימוד התורה במקומם, והביאו לפריחה גדולה בלימודה. בסיפור זה אף הקדימו את זמנו של רבי אהרן לתקופת גירוש ספרד.

בצד גדולתו בתורה היה רבי אהרן משורר מוכשר.³ בין שיריו מצוי שיר אישי שנכתב בעקבות מחלת עיניים קשה, כפי שאפשר ללמוד מההקדמה לשיר:⁴

מצאתי בכ"י פיוט מכמהר"ר החה"ש הדה"מ (=החכם השלם, הדיין המצויין), הרה"ג ר' אהרן פרץ זלה"ה, יסדו שנת תע"ו, כשחלה בעיניו חולי גדול ואמרו לו שאין תקנה. וה' ברחמיו שלח ידו וירפאהו...

* אפרים חזן הוא פרופסור אמריטוס במחלקה לספרות עם ישראל ובמחלקה ללשון העברית, חבר האקדמיה ללשון העברית.

¹ ד' ירדן, **דיואן שמואל הנגיד**, ירושלים תשכ"ו, עמ' 125-133.

² א' חזן, **השירה העברית בצפון אפריקה**, ירושלים תשנ"ה, עמ' 101.

³ שיריו כונסו בידי מ' שרף, **איילת חשקי כלילת יופי - ר' אהרן פרץ ופיוטיו**, לוד תשנ"ד.

⁴ רבי משה כלפון הכהן, **גן יעקב**, ג'רבה תרע"ב, דף לד.

<p>עֲשֵׂה נָא בְּזָכוֹת הַתּוֹרָה / אֲשֶׁר חֲשַׁקְתִּי מֵעוֹדִי נָא רַחֲמִיךָ יִקְדְּמוּנִי / אֵל תּוֹכִיחַנִי בְּאֶפֶד אִם גָּבַר פִּשְׁעֵי וְעוֹנֵי / נָא יִגְדֵל נָא עוֹ חֲסִדֶיךָ הַפּוֹנֵי חֲלִיתִי הֶלְמוּנִי / עַל זֹאת דְּמַעֵי אֶתְכָה</p> <p>נְעִנָה מְנוּעָר וְנִדְכָה / אֲכַל תּוֹרָתְךָ שְׁעִשׂוּעֵי וְלֹא אֲדַאֵג מִצָּרָה פִּי / כִּה אֲמַצָּא נַח מִרְגוּעֵי וְאִיךָ וְאִיכְכָה מְלָכִי / אֲשֵׁב בְּטֵל עַל יְצוּעֵי כָּךְ שְׁמַתִּי כֹל בְּטַחֲוֹנִי / אֵל אֶפְלָם לְפָנֶיךָ אֵל יִשְׁמַח אוֹיֵב וּמוֹנֶה / אֵל יְבוֹשׁוּ קִנְיֶיךָ הַפּוֹנֵי חֲלִיתִי הֶלְמוּנִי / עַל זֹאת דְּמַעֵי אֶתְכָה</p> <p>תַּנְנִי הָאֵל-לִי וְלִי עֲנֵה / אֲשַׁתְּחִנֶּה אֶרְצָה אֶפְיָם זְכַרְנִי וְאֵלֵי פָנֶה / וְהוֹשִׁיעֵנִי מִשְׁמַיִם קְדַמְתִּי פָנֶיךָ בְּתַחֲנוּנֵי / אֶמְרֵי שִׁיחֵי וְהִגְיוֹנֵי / יַעֲלוּ לְפָנֵי כִסְאֶךָ בְּזָכוֹת יִצְחָק וְאֵב הֶמוּנִי / וְיִשְׁרָאֵל תִּמְיָךְ</p>	<p>15</p> <p>20</p> <p>25</p>	<p>אֶמְרוּ יְדִידֵי מֶה אֲשִׁיב / לֵה' עַל כָּל תַּגְמוּלוֹי כִּי לְצַעֲקֵי הַקְּשִׁיב / יוֹם נִשְׁאֲתִי עֵינַי אֵלָיו רוּחִי לְגוֹפְתֵי הָשִׁיב / אַחֲרֵי הַפְּרָדָה מֵעָלָיו יוֹם גְּלִי יָם חוּלֵי הִבְהִילוּנִי / וַיֵּאמְרוּ: "דְּמָךְ נִשְׁפָּכָה" הַפּוֹנֵי חֲלִיתִי הֶלְמוּנִי / עַל זֹאת דְּמַעֵי אֶתְכָה</p> <p>הוּי לִי אִמִּי כִּי שְׁמַעְתִּי / לֹא אֶרְאֶה עוֹד אוֹר עוֹלָם כִּי לְשַׁעֲרֵי מוֹת הִנְעַתִּי / וְאוֹר עֵינַי מִנִּי נִעְלָם וְאֲנִי אֶמְרֵתִי נִגְרַזְתִּי / וַיְמִי בְּחִירוֹתֵי סוֹר הֵלָם אֲכֹן סַעֲפִי יִשְׁבּוּנִי: / "קוֹם קְרָא אֵל אֱלוֹקֶיךָ כִּי לֹא שָׁקַץ עֲנוּת עָנִי / חֲזַק וַיֵּאמֶץ לְבָבְךָ" הַפּוֹנֵי חֲלִיתִי הֶלְמוּנִי / עַל זֹאת דְּמַעֵי אֶתְכָה</p> <p>רוּחִי שְׁפַכְתִּי בְּמוֹרָא / לְפָנֵי אֱלוֹקֵי וְדוּדֵי: "הָאֵל-לִי הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא / יוֹדֵעַ סִתְרֵי וְסוּדֵי</p>	<p>5</p> <p>10</p>
--	-------------------------------	--	--------------------

1. אמרו ידידי: פנייה לקהל, כי חולה ונתרפא חייב להודות לה' "בקהל עם" (תה' קז: לב), וראו ברכות נד ע"ב. מה אשיב: על פי תה' קטז: יב. 3. רוחי לגופתי השיב: שכן: "סומא חשוב כמת" (נדרים סד ע"ב). אחרי הפרדה מעליו: על פי בר' יג: יד. 5. שבשיר הכונו חליתי: על פי מש' כג: לה. 7. לשערי מות: על פי תה' קז: יח. נעלם: הניקוד לפי קהלת יב: יד ועוד. 8. ואני אמרתי: על פי תה' לא: כג, אבדתי, נכרתי מארץ החיים. סר הלם: סר אורם וזוהרם. 9. סעיפי: על דרך: "שעפי ישיבוני", איוב כ: ב. מחשבותי והרהורי. קום קרא: על פי יונה א: ו. 10. כי לא שקץ: על פי תה' כב: כה, לא הסתיר פניו מפני סבלו של העני. חזק ויאמץ לבך: על פי תה' כז: יד. 12. רוחי שפכתי: על פי זכ' יב: יג. 13. יודע סתרי: יודע מחשבותי הנסתרות. 15. רחמיך יקדמוני: על פי תה' עט: ח. אל תוכיחני: על פי תה' ו: ב. 16. נא יגדל נא: על פי במ' יד: יז. 18. תורתך שעשועי: על פי תה' קיט: עז, צב. 20. בטל: מלימוד תורה. 22. ומונה: אויב המלעיג עליי. אל יבושו: על פי תה' סט: ז. והשוו בתפילת העמידה: "ולא נבוש, כי כך בטחנו". 24-25. חנני... ואלי פנה: על פי תה' כה: טו ועוד. 27. ואב המוני: אברהם, על פי בר' יז: ד. וישראל תמימך: הוא "יעקב איש תם".

השיר פותח בדברי תודה לה' על שהקשיב לתפילתו וריפאו ממחלת העיניים. בהמשך הוא מתאר את מצבו העגום בעבר, כאשר התברר לו שהוא עלול להתעוור מחמת מחלתו. הוא פונה אל אמו בעת צרתו, ומפנה את תחנוניו אל הקב"ה למען ישיב לו את מאור עיניו, כי הלוא הוא זקוק לראייתו כדי שיוכל להשתעשע בתורת ה', ולעסוק בה יומם ולילה.

זהו השיר היחיד של ר' אהרן פרץ שבו שולט היסוד האישי-ביוגרפי, ללא שילוב היסוד הלאומי-כללי. השיר בנוי בסגנון ה"הבטה לאחור" (פלשבק), והוא פותח בהודיה על המצב העכשווי, מצב הפדות מן החולי ומשערי מוות. הדברים נאמרים כהכרזה בפני קהל הידידים השומעים, ומובעים בשאלה הרטורית: "אמרו ידידי, מה אשיב לה' על כל תגמוליו?". בעקבות זאת חוזר המשורר אחורנית אל תיאור המחלה, הרגשתו נוכח סכנת המוות, ותפילתו לה'. תיאור המחלה מופיע במטפורה יפה: "גלי ים חולי הבהילוני ואמרו: 'דמך נשפוכה'". כאן פונה המשורר בקריאה ישירה לאמו, כמסורת המקובלת בשירי קינה, שבהם פונה הנפטר אל הוריו ומספר על גורלו: "הוי לי אמי, כי שמעתי לא אראה עוד עולם, כי לשערי מות הגעתי" (והשוו: יר' טו: י: "אוי לי אמי כי ילדתני"). המשורר כביכול מקונן על עצמו, ואולם סעיפיו ומחשבותיו מעודדים אותו: "קום קרא אל א-להיך... חזק ואמץ לבך". הפזמון: "הכוני חליתי הלמוני", החוזר בסיום כל מחרוזת, מקבע את תחושת המחלה והצער. בהמשך מתנער המשורר מייאושו, כעצת סעיפיו, ומתפלל לה' בפנייה ישירה, תוך הכרה בנוכחות ה' עמו: "עשה נא בזכות התורה... נא רחמיך יקדמוני". התפילה תופסת את המחצית השנייה של השיר, והיא כוללת הזכרת זכויותיו: חשקו בתורה ולימודה, קבלת הייסורים באהבה, ההכרה כי המחלה גורמת לביטול תורה ומצוות: "ואיך ואיככה, מלכי, אשב בטל על יצועי?", הביטחון בישועת ה', וההישענות על הטיעון של חילול השם: "אל ישמח אויב ומונה, אל יבושו קניך". השיר מסתיים בהכרת תודה לה' ובהזכרת זכות אבות שעמדה למשורר.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף